جامعة المصطفى العالمية
Al-Mustafa International University
مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث

دو فصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱۴۰۲؛ ص: ۲۸۵-۳۰۴
Bi-Quarterly Scientific Studies of Quran Reading , Spring and Summer ۲۰۲۳, ۱۱(۲۰), P:۲۸۵-۳۰٤

The Impact of Arabic Dialects on the Seven Recitations (Qira'at) with Emphasis on Surah Yasin *

Hossein Rezaei[۱] and ebrahim eghbal[۲]

Abstract

The science of Quranic Recitations (Qira'at) is responsible for studying and investigating the differences in the pronunciation and recitation (Qira'at) of Quranic words. In this regard, there are narrations in Sunni sources referring to the "seven dialects" that have led some to consider these differences in recitation (Qira'at) as divinely ordained. While Shiite scholars, based on authentic narrations from the Ahl al-Bayt (peace be upon them), oppose this view and assert that the Quran was revealed in a single dialect, Sunni scholars have provided about ten interpretations for these narrations, among which the permissibility of reciting in the dialects of Arab tribes has received more attention. This view weakens the theory of divinely ordained differences in Quranic recitations (Qira'at) and supports the opinion of Shiite scholars regarding the Quran being revealed in a single recitation (Qira'at). The aim of this research, conducted using a descriptive-analytical method and based on library sources, is to provide evidence that strengthens this theory by examining the influence of the dialects of Arab tribes on the recitations (Qira'at) of the seven Quranic reciters (Qurra' Sab'ah) in Surah Yasin. The results of this research may align with the views of those who consider the differences in Quranic recitations (Qira'at) as non-divine, and furthermore extent of this influence on the variations in the recitations (Qira'at) of the seven reciters..

Keywords: Quran, Quranic Recitations (Qira'at), Seven Reciters (Qurra' Sab'ah), Dialects, Surah Yasin.

---

*. **Date of receiving:** ۱۵ May ۲۰۲۲, **Date of approval:** ۱٦ November ۲۰۲۲.

۱. Ph.D. Candidate in Quran and Hadith Sciences,, University of Tehran. Tehran, Iran (Corresponding Author); (hossein.rezaee@ut.ac.ir).

۲. Associate Professor, Department of Quranic and Hadith Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran; (eeghbal@ut.ac.ir).

جامعة المصطفى العالمية
Al-Mustafa International University
مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث

دو فصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱۴۰۲؛ ص: ۲۸۵-۳۰۴
Bi-Quarterly Scientific Studies of Quran Reading , Spring and Summer ۲۰۲۳, ۱۱(۲۰), P:۲۸۵-۳۰۴

مقاله علمی ـ ترویجی

تأثیر لهجه‌های عربی بر قرائات سبعه با تأکید بر سورهٔ یس *

حسین رضایی[۱] و ابراهیم اقبال[۲]

چکیده

علم قرائات، عهده‌دار شناخت و بررسی اختلافات در نحوهٔ تلفظ و اداءکردن کلمات قرآن کریم است. در همین خصوص، در منابع روایی اهل‌سنّت احادیثی وجود دارد که به «سبعة أحرف» مشهور و موجب شده برخی به همین دلیل، اختلاف در قرائت را وحیانی قلمداد کنند. هرچند عالمان شیعه با استناد به روایات معتبر از اهل‌بیت علیهم‌السلام مبنی بر نزول قرآن بر یك وجه با این دیدگاه مخالف هستند، اما صاحب‌نظران اهل‌سنّت در تبیین مراد از این احادیث، حدود ده وجه را بیان کرده‌اند که از آن میان، جواز قرائت به لهجه‌های قبائل عربی، بیشتر مورد توجه قرار گرفته که این وجه در واقع نظریهٔ وحیانی‌بودن اختلاف قرائات را تضعیف و نظر عالمان شیعه مبنی بر نزول قرآن بر یك قرائت را تأیید می‌نماید. هدف پژوهش حاضر که با روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای انجام شده، ارائه شواهدی در تقویت این نظریه، با بررسی تأثیر لهجه‌های قبایل عرب بر قرائت قاریان هفت‌گانه در سورهٔ یس است. نتیجه آنکه می‌توان با نظر افرادی که اختلاف قرائات را غیروحیانی می‌دانند همراه شد و علاوه بر این، اندازه این تأثیر را در اختلاف قرائت قُرّاء سبعه به دست آورد.

واژگان کلیدی: قرآن کریم؛ قرائات؛ قراء سبعه؛ لهجه، سورهٔ یس.

---

*. تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۵ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵.

۱. دانش آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)؛ (hossein.rezaee@ut.ac.ir).

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران؛ (eeghbal@ut.ac.ir).

دو فصلنامه علمی مطالعات قرائت قرآن، سال یازدهم، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱٤۰۲؛ ص: ۲۸۵-۳۰٤
تأثیر لهجه‌های عربی بر قرائات سبعه با تأکید بر سورهٔ یس
حسین رضایی و ابراهیم اقبال

مقدمه

علم «قرائات» علمی باسابقه، گسترده و با اهمیت در علوم قرآن است که عهده‌دار شناخت و بررسی اختلافات در تلاوت و اداکردن الفاظ و کلمات قرآن مجید بوده و یکی از ابواب لازم جهت فهم و پژوهش در قرآن است (کهن¬ترابی، ۱۳۹۹: ۱۰). بنا بر برخی روایات اهل‌سنّت، این اختلافات به داوری خود پیامبرﷺ نیز می‌کشید و ایشان ضمن نهی از اختلاف، آنها را با عبارت «**هَكَذا نَزَلَت، إنَّ هَذَا القرآنَ أُنزِلَت عَلَى سَبعَةِ أحرُف**» (بخاری، ۱٤۲۲: ۱۸٤/٦؛ مسلم، ۱٤۲٦: ٥٦۰/۱؛ بیهقی، ۱٤۲۳: ٥۳۲/۳) تأیید می‌کرد؛ این دسته از روایات، باعث شده برخی معتقد شوند که قرآن کریم بر قرائات متفاوت متواتر نازل شده (معرفت، ۱۳۹٦: ۱۷٤) و به نوعی اختلاف در قرائت را وحیانی قلمداد کنند. هرچند عالمان شیعه با استناد به روایات معتبر از اهل‌بیت‌ﷺ مبنی بر نزول قرآن بر یك وجه (کلینی، الکافی، ۱٤۰۷: ٦۳۱/۲)، با این دیدگاه مخالف هستند (خوئی، معجم رجال الحدیث، ۱٤۱۳: ۱۸۸/٦)، اما عالمان اهل‌سنّت در تبیین احادیث «سبعه احرف» ده وجه را ذکر کرده و اکثر آنها (از قبیل ابوعبید القاسم بن سلَّام، احمد بن یحیی، أَبی‌حاتم السجستانی، قاضی أبی‌بکر، ابن‌جزری و...) موضوع اختلاف لهجه‌ها را معتبر و سایر وجوه را شاذ و حتی باطل و مردود شمرده‌اند (زرکشی، ۱۳۷٦: ۲۱۷/۱؛ ابن‌جزری، ۱٤۱٥: ۲۱/۲-٥٤؛ معرفت، ۱۳۹٦: ۱۸۸) که این دیدگاه نیز در واقع نزول قرآن کریم بر قرائات متفاوت و وحیانی‌بودن اختلاف قرائات را تضعیف و نظر عالمان شیعه مبنی بر نزول قرآن بر یك قرائت را تأیید می‌نماید.

به هر حال بعد از وفات پیامبرﷺ، با توسعه و گسترش بیش از پیش دامنه نفوذ اسلام به اقصی نقاط جزیره العرب، به دلایلی -علاوه بر تفاوت لهجه‌ها که به‌صورت مبسوط به آن پرداخته خواهد شد- این اختلافات افزون گشت و پدیده اختلاف قرائات بروز و در دوره‌های بعدی بیشتر گردید. حتی توحید مصاحف توسط عثمان نیز به دلایلی (معرفت، ۱۳۹٦: ۱٦۷-۱۷۲) نتوانست جلو بیشترشدن این اختلافات را بگیرد. تا این که از میان قاریان و دست‌اندرکاران امر قرائت، چند نفر شهرت بیشتری به دست آوردند و به‌عنوان پیشوایانی در قرائت شناخته شدند و بیشتر مسلمانان، قرائت آنان را تلقی به قبول کردند. با اقدام ابن‌مجاهد (۲۴۵ - ۳۲۴ق) و تألیف کتاب «السبعة فی القرائات»، هفت قاری و قرائت، برگزیده و به «قراء سبعه و قرائات سبع» (قاریان و قرائت‌های هفت‌گانه) نامدار و معروف شدند.

اینک و در این زمان، یکی از مسائل در خور توجه در این راستا، بررسی بیشتر در نحوه تأثیر اختلاف لهجه‌ها در قرائات مختلف، خصوصاً قاریان هفت‌گانه و میزان اثرگذاری بر هریک از آنان

است. بر همین اساس، در این پژوهش که با روش توصیفی- تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای انجام شده، هدف آن است که با بررسی سورهٔ یس، به سوالات ذیل پاسخ داده شود:نحوه و میزان تأثیر لهجه‌های عربی در بروز اختلاف در قرائت هر یک از قراء سبعه، چگونه است؟ میزان تأثیرپذیری هریک از قرائت قاریان هفت‌گانه از لهجه‌های عربی چقدر است؟ کدام لهجه عربی، تأثیر بیشتری بر اختلاف قرائت قاریان هفت‌گانه داشته است؟

الف. مفهوم‌شناسی «قرائات» و «لهجه»

پیش از ورود به بحث اصلی به مفهوم‌شناسی دو واژه اصلی مقاله یعنی «قرائات» و «لهجه» پرداخته می‌شود.

۱. قرائات

واژهٔ قرائت از ریشهٔ «قرأ» و به معنای اجتماع و گردآمدن است (ابن‌فارس، ١٤٠٤: ٧٩/٥). از همین رو انضمام حروف و کلمات را به یکدیگر هنگام خواندن، قرائت گویند. قرائت در عرف عام همان خواندن و تلاوت قرآن است. اما در اصطلاح علوم قرآنی، تعاریف متعددی از آن ارائه کرده‌اند. به‌عنوان مثال زرکشی (٧٩٤ق) در تعریف آن آورده است: «قرائات، اختلاف الفاظ و عبارات وحی از لحاظ نوشتن حروف یا کیفیت آنها از قبیل تخفیف و تشدید و امثال آنها است (زرکشی، ١٣٧٦: ٣١٨/١). ابن‌جزری (٨٣٣ق) گفته است: «علم قرائات، آگاهی از کیفیت ادای کلمات قرآن و اختلافات موجود در ادای آن، با انتساب هر وجهی به راوی آن است» (ابن‌جزری، ١٤٢٠: ٩/١). عبدالهادی فضلی چنین تعریف کرده: «علم قرائات، به بررسی و و مطالعه کیفیت اداء کلمات قرآن نظارت دارد یا در جهت صورت و قالب تلفظ کلمات قرآن بحث می‌کند» (فضلی، ٢٠٠٩: ١٤). با توجه به اینکه در این تعاریف «اختلاف» و «استناد» در خور توجه هستند، در بازتعریف، این چنین می‌توان گفت: علم قرائات، علم‌یافتن و شناختن اختلافاتی محدود در کلمات قرآن مجید است؛ اختلافاتی که به جنبه لفظ و اداکردن واژگان قرآن و به افراد معین (نهایتا و غالبا چهارده نفر) و همچنین به زمان معین و نیز مشروط به مستندبودن (روایت و نقل) محدود و منحصر شده است.

۲. لهجه

برخی مانند فراهیدی دو واژه «لهجه» و «زبان» را به یک معنی دانسته‌اند (فراهیدی، ١٤١٠: ٣٩١/٣). ولی در اصطلاح می‌توان آن دو را از هم جدا کرد؛ مثلا ابراهیم انیس در تعریف لهجه آورده

است: «در علم زبان‌شناسی، لهجه مجموعه‌ای از صفات زبانی است که به محیطی خاص وابسته است و همه افراد آن محیط، در این صفات زبانی اشتراک دارند» (انیس، ۱۹۹۲: ۱۱). روبرت رابینز لهجه را «عادات کلامی مجموعه‌ای کوچک از مجموعه بزرگتری از مردم که به یک زبان واحد تکلم می‌کنند» تعریف کرده است (Robins, ۱۹٦٤, p: ٥٨). آلبرت فرگوسن نیز لهجه را تنوعات لغوی دانسته که هر نوع در مجموعه‌ای از نشانه‌ها با هم مشترک بوده و با نوع دیگری تفاوت دارد (Ferguson, ۱۹۷۱, p: ٥٦). همچنین، گونه‌های مختلف خوانش واژه‌ها در هر قوم و قبیله‌ای تحت عنوان اختلاف لهجه‌ها تعریف شده‌است (خالدی و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۵)

وجود لهجه‌های گوناگون در هر زبانی طبیعی است و قطعاً باعث ایجاد تفاوت در تلفظ برخی از واژه‌ها می‌گردد. به همین منظور می‌توان گفت که اولین عامل مؤثر در اختلاف قرائات نیز، وجود لهجه‌های مختلف عربی بوده است. تأثیر این عامل بر اختلاف قرائات چنان بارز است که دکتر طه حسین ریشه اختلاف قرائات را منحصر به همین موضوع دانسته و به نقد نظر کسانی که قرائات را متواتر می‌دانند پرداخته و می‌گوید: «**انما هی قرائات و مصدرها اللهجات و اختلافها**: اینها فقط قرائت‌هایی است که منشأ آن لهجه‌ها و اختلافشان می‌باشد» (طه حسین، ۱۹۳۳: ۹۵).

لهجه‌ها در صفات زیر با هم مشترک هستند (سلیمان یاقوت، ۲۰۰۰: ۲۷۱): صفات مربوط به آواشناسی (Phonetics)، صفات مربوط به ساخت‌شناسی واژگانی (morphology)، صفات مربوط به دستور زبانی – نحوی (syntax). بنابراین، آثار لهجه‌های عربی بر اختلاف قرائات قرآن را نیز باید از جهات سه‌گانه مزبور بررسی کرد.

۱ـ۱. اختلافات ناشی از صفات آواشناسی لهجه‌ها

چه بسا بیشترین تأثیر لهجه‌های عربی بر قرائات قرآنی، ناشی از اختلافات ایجادشده از ناحیه صفات آواشناختی لهجه‌ها است. از مصادیق عمده این اختلافات می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

اظهار و ادغام: در اصطلاح علم تجوید، «اظهار» عبارت است از اخراج هر حرفی از مخرجش (صراف، ۱۴۲۸: ۴۹) و «ادغام» یعنی تلاقی و داخل‌کردن حرفی در حرف دیگر (عبد، ۲۰۱۰: ۱۱۶). در عرب، قبایلی که به ادغام در لهجه شناخته می‌شدند، عبارت بودند از: تیم، طیء، اسد، بکر بن وائل، تغلب و عبدالقیس و قبایلی که به اظهار در لهجه شناخته می‌شدند، عبارت بودند از: قریش، ثقیف، کنانه، انصار و هذیل (انیس، ۱۹۹۲: ۷۳).

اماله و فتح: «فتح» را اصطلاحاً «نصب» و «تفخیم» (بیان فتحه و الف به‌صورت معمولی)، و «اماله» را نیز «کسر» (بردن فتحه و الف به‌سوی کسره یا یاء) می‌نامند (سیبویه، ۱٤۰۳: ٤/۱۴۳؛

ابن‌سراج، ۱۴۰۵: ۱۶۸/۳). فتح به قبایل عرب ساکن غرب جزیره العرب (مثل قریش، هوازن و کنانه) و اماله به قبایل عرب ساکن میانه و شرق جزیره العرب (مثل تمیم، قیس، اسد، طیء، بکر بن وائل و عبدالقیس) منسوب است (انیس، ۱۹۹۲: ٦۰؛ محیسن، ۱۹۷۰: ۸۳).

تخفیف و تحقیق همزه: تلفظ دقیق همزه که دارای نبر (اداشدن حرف با شدت و سنگینی) است را تحقیق و عدم نبر آن هنگام تلفظ را تخفیف گویند که به چهار روش حذف، ابدال، نقل و تسهیل بین بین انجام می‌شود. اهل حجاز، هذیل، مکه و مدینه همزه را به تخفیف و اهل تمیم آن را به تحقیق و با نبر قرائت می‌کردند (انیس، ۱۹۹۲: ۷۹).

اشمام: نظیر اشمام به ضم در قیل و مانند آن (غیض، حیل و..) که لهجه قیس و اسد است (یعقوب، ۱٤۲۰: ۸۰)؛ و اشمام به زاء در صراط و مانند آن (سخر، سیقل و...) که لهجه تمیم است (همان، ۱۲۸).

اختلاف در حرکات: که برای ختلاف در حرکات، مصادیق زیادی را می‌توان برشمرد. به‌عنوان مثال قرائت «صُنْوَانٌ» (به ضم صاد) به لهجه تمیم و قیس (همان، ۹۵).

۱ـ۲. اختلافات ناشی از صفات مربوط به ساخت‌شناسی واژگانی

منظور از این اختلاف، الفاظ خاصی است که هر قبیله برای بیان معانی خاصی استفاده کرده است. أبوعُبید القاسم بن سلاّم این اختلافات را در کتاب «لغات القبائل الوارده فی القران الکریم» سوره به سوره شرح داده است. به‌عنوان مثال در سورهٔ یس: «یس» به «یا إنسان» در لهجه حبشی، «الأجداث» به «القبور» در لهجه هذیل و «وامتازوا» به «أعتزلوا» در لهجه قریش (ابن‌سلام، ۲۰۱۰: ۹). این‌گونه اختلافات در قرائات معتبر و به‌مخصوص قرائات هفت‌گانه گزارش نشده است.[۱]

---

۱. برخی از علماء معتقدند که قرائت به معنای تلاوت و خواندن، دارای ریشه اصیل عربی نیست بلکه عرب در آغاز امر، این واژه را به معنای تلاوت نمی‌دانست و از زبان عبری گرفته شده و سپس دست به دست گشته تا به معنای تلاوت در زبان عربی معمول و متداول شده است (حجتی، ۱۳۷۲: ۲۴۸).

جهت اطلاع از علل بروز اختلاف در قرائات ر.ک: (معرفت، ۱۳۹٦: ۱۷۱-۱٦۹؛ ابن‌أبی داود، ۱٤۲۳: ۱۲٦؛ شعبان، ۱٤۳۳: ۵۲؛ معرفت، ۱٤۲۸: ۳۵/۲).

صحابه پیامبرا جهت حفظ بیانات تفسیری رسول خدا، بعضاً این بیانات را در کنار آیات مربوطه درج می‌کردند که این امر در گذر زمان یکی از عوامل بروز اختلاف قرائات گردید (کلانتری، ۱۳۷۷: ۱۱۳)

روایت شده است که عایشه در مورد برخی آیات اجتهاد نموده است. سألت عائشة عن لحن القرآن: «إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ» و عن قوله: «وَ الْمُقِيمِينَ الصَّلاة وَ الْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ»، و عن قوله: «وَ الَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ» فقالت: یابن أختی، هذا عمل الکتاب أخطئوا فی الکتابه (ابن‌أبی داود، ۱٤۲۳: ۱۲۹). همین امر در اجتهاد برخی قراء نیز دیده می‌شود (شعبان، ۱٤۳۳: ۵۲). نحویون نیز از این اجتهادات در قرائت خود بی‌بهره نبودند. به‌عنوان مثال به دلایل نحوی، زجاج مِنْ تَفاوُتٍ (ملک: ۳) را مهموزا قرائت می‌کرد (معرفت، ۱٤۲۸: ۳۵/۲).

به اعتبار دسته‌بندی‌های مختلف، برای ادغام انواعی ذکر شده که عبارتند از: متماثلین و متجانسین و متقاربین؛ تام و ناقص؛ کبیر و صغیر.

ابدال: بدل همزه به حرف همجنس حرکت ماقبل. نقل: حذف همزه و نقل حرکت آن به ساکن صحیح ماقبل. تسهیل بین بین: تسهیل بین همزه و حرف همجنس حرکت خود یا ماقبل. اشمام: اشاره‌کردن به حرکت (مخصوصاً ضمّه یا کسره) بدون صوت آن را اِشمام

۱ـ۳. اختلافات ناشی از صفات مربوط به دستور زبانی-نحوی:

بخشی از اختلاف در لهجه‌ها مربوط به اختلاف در قواعد صرف و نحو است؛ به‌عنوان مثال التزام نصب منقطع در ﴿إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾ (نساء: ۱۵۷) به لهجه حجازی و استثنای منقطع در ﴿**قُل لَّا يَعْلَمُ مَن** فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيبَ إِلَّا اللَّهُ﴾ (نمل: ٦٥) که به لهجه تمیم است (سیوطی، ۱۳۹٤: ۳۹۲/۱).

ب. اختلاف لهجه‌ها و قُرَّاء سبعه در سورهٔ یس

با توجه به مطالبی که تاکنون ذکر گردید، اختلاف قرائات هفت‌گانه ناشی از لهجه‌های عربی در سورهٔ یس در قالب اختلاف مربوط به صفات آواشناسی و نحوی لهجه‌ها، به شرح ذیل است. با این توضیح که برای به دست آوردن قرائات هفت‌گانه سورهٔ یس، کتاب «القرائات العشر المتواترة من طریق الشاطبیة والدرة فی هامش القرآن الکریم» اثر شیخ محمد کریم راجح به‌عنوان مرجع انتخاب گردید (راجح، ۱٤۱٤: ٤٤۰-٤٤٥).

۱. صفات آواشناسی لهجه‌ها و اختلاف قاریان

صفات آواشناسی لهجه‌های عربی و تأثیر آنها را در قرائت قاریان هفت‌گانه سورهٔ یس، بدین ترتیب می‌توان دسته‌بندی کرد:

۱ـ۱. اظهار و ادغام

اظهار «**وَالْقُرْآن**» (یس: ۱) در قرائت ابن‌عامر و کسایی (راجح، ۱٤۱٤: ٤٤۰) که مربوط به لهجه قریش، ثقیف، کنانه، انصار و هذیل است (انیس، ۱۹۹۲: ۷۳).

ادغام صغیر «**اذ جَّاءَها**» (یس: ۱۳) در قرائت ابوعمرو (راجح، ۱٤۱٤: ٤٤۰) که مربوط به لهجه تیم، طیء، اسد، بکر بن وائل، تغلب و عبدالقیس است (انیس، ۱۹۹۲: ۷۳).

ادغام کبیر: «**نحنُ نُّحی**» (یس: ۱۲)، «**غَفَرَ لِّی**» (یس: ۲۷)، «**قیلَ لَّهُمْ**»، «**رَزَقَكُمُ**»، «**أَنُطْعِمُ مَّنْ**» (یس: ٤۷)، «**لَا یسْتَطِیعُونَ نَّصْرَهُمْ**» (یس: ۷٥)، «**نَعْلَمُ مّا**» (یس: ۷۷) «**جَعَلَ لَّكُمْ**» (یس: ۸۰) و «**أَنْ یقُولَ لَّهُ**» (یس: ۸۲) در قرائت ابوعمرو (راجح، ۱٤۱٤: ٤٤۰-٤٤٥) که مربوط به لهجه تیم، طیء،

گویند (سیوطی، ۱۳۹٤: ۳۰٦/۱).

اختلافات ناشی از صفات مربوط به ساخت‌شناسی واژگانی در قرائات معتبر و مخصوصاً قرائات هفت‌گانه گزارش نشده است. جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به مقاله «تحلیل و بررسی تقسیم بندی‌های ارایه شده در قرائات قرآن کریم»، تألیف کریم پارچه‌باف، سید محمدباقر حجتی و سید محمدعلی ایازی (۱۳۹۱، پژوهش‌های قرآن و حدیث، سال چهل و پنجم، شمارهٔ دوم) که در بررسی قرائات ده‌گانه و تقسیم‌بندی اختلافات آنها در نُه گروه، به این نوع از اختلاف اشاره‌ای نشده است.

اسد، بکر بن وائل، تغلب و عبدالقیس است (انیس، ۱۹۹۲: ۷۳).

۱ـ۲. اماله

اماله یاء «**یس**» (یس: ۱)، «**الموتی**» (یس: ۱۲)، «**یسعی**»، «**أقصی**» (یس: ۲۱)، «**مَتیَ**» (یس: ٤٨)، «**فَأَنَّی**» (یس: ٦٦) و «**بَلَی**» (یس: ۸۱) در قرائت حمزه و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٠-٤٤٥) و اماله «**جاءَها**» (یس: ۱۳) و «**جاءَ**» (یس: ۲۰) در قرائت حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) و اماله «**النَّهَارَ**» (یس: ۳۷ و ٤٠) و «**الْكَافِرِينَ**» (یس: ۷۰) در قرائت ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢) که مربوط به لهجه قبایل عرب ساکن میانه و شرق جزیرةالعرب است و مشهورترین آنها عبارتند از: تمیم، قیس، اسد، طیء، بکر بن وائل، عبدالقیس و تعلب (انیس، ۱۹۹۲: ٦۰؛ محیسن، ۱۹۷۰: ۸۳) و تقلیل (بین اماله و فتح) «**الموتی**» (یس: ۱۲) در قرائت ابوعمرو که لهجه شهرهای مجاور عراق است (انیس، ۱۹۹۲: ۹۳).

۱ـ۳. تحقیق و تخفیف همزه

تحقیق همزه در «**والقرآن**» (یس: ۲)، «**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**» (یس: ۱۰) و «**أَأَتَّخِذْ**» (یس: ۲۳) در قرائت ابن‌کثیر (راجح، ١٤١٤: ٤٤١-٤٤٢) که لهجه تمیم است (انیس، ۱۹۹۲: ۱۱) و تخفیف همزه به روش تسهیل بین بین در «**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**» (یس: ۱۰)، «**أَئِن**» (یس: ۱۹) و «**أَأَتَّخِذْ**» (یس: ۲۳) در قرائت ابن‌کثیر (بدون ادخال) و ابوعمرو (با ادخال) (راجح، ١٤١٤: ٤٤١-٤٤٢) که لهجه اهل حجاز (مکه و مدینه و...) است که همزه را در خطابات خود با تحقیق و در امور ادبی با تخفیف قرائت می‌کردند (انیس، ۱۹۹۲: ۷۹) و تخفیف همزه به روش حذف یا قلب (سکت بر مد) در «**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**» (یس: ۱۰) و «**أَأَتَّخِذْ**» (یس: ۲۳) در قرائت حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤١-٤٤٢) که لهجه قریش است (انیس، ۱۹۹۲: ١٦٠).

۱ـ٤. اشمام

اشمام صاد در «**سِراط**» (یس: ٤) در قرائت حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤٠) که لهجه قیس و اسد است (یعقوب، ١٤٢٠: ۸۰)؛ و اشمام «**قِيْلَ**» (یس: ٢٦) در قرائت کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) که لهجه تمیم است (انیس، ۱۹۹۲: ۱۲۸).

۱ـ۵. اختلاف در حرکات

- کسر هاء و میم «**إِلَيهِمِ اثْنَينِ**» (یس: ١٤) در قرائت ابوعمر (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) که لهجه حجاز است (انیس، ١٩٩٢: ٧٣) و ضم هاء و میم (**إِلَيهُمُ اثْنَينِ**) در قرائت حمزه و کسایی که لهجه بدوی است.

- سکون یاء «**ما لِی لا أَعْبُدُ**» (یس: ٢٢) در قرائت حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) که لهجه طیء است (انیس، ١٩٩٢: ٧٣).

- فتح یاء «**إِنِّی إِذاً**» (یس: ٢٤) در قرائت نافع و ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) که لهجه طیء است (انیس، ١٩٩٢: ٧٣).

- موافق فتح در آیه «**إِنِّی آمَنْت**» (یس: ٢٥) در قرائت ابن‌کثیر (راجح، ١٤١٤: ٤٤١) که لهجه طیء است (انیس، ١٩٩٢: ٩٣).

- تشدید میم «لَمّا» (یس: ٣٢) در قرائت ابن‌عامر، عاصم و حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢) که لهجه قریش است (انیس، ١٩٩٢: ٧٥).

- تشدید یاء و کسر آن «**المَيِّتَهُ**» (یس: ٣٣) در قرائت نافع (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢) که لهجه قریش است (انیس، ١٩٩٢: ٩٠).

- ضم عین «**العُيُونِ**» (یس: ٣٤) در قرائت نافع و ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢) که لهجه تهامه است (انیس، ١٩٩٢: ٨٥).

- ضم ثاء و میم «**ثُمُورِهِ**» (یس: ٣٥) در قرائت حمزه و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢) که لهجه تهامه است (انیس، ١٩٩٢: ٨٥).

- زیاده الف و کسر یاء وهاء «**ذُرِياتِهِمْ**» (یس: ٤١) در قرائت نافع و ابن‌عامر (راجح، ١٤١٤: ٤٤٣) که لهجه حجاز است (انیس، ١٩٩٢: ٧٠).

- فتح خاء و تشدید صاد «**يخَصِّمُونَ**» (یس: ٤٩) در قرائت ابن‌کثیر (راجح، ١٤١٤: ٤٤٣) که لهجه حجاز است (انیس، ١٩٩٢: ١٦٠). کسر خاء و تشدید صاد (يخِصِّمُونَ) در قرائت عاصم و کسایی که لهجه کنانه است (انیس، ١٩٩٢: ٧٩) و سکون خاء بدون تشدید صاد (يخصِمُونَ) در قرائت حمزه که لهجه بکر بن وائل و تمیم است (انیس، ١٩٩٢: ٩٤).

- سکون غین «**شُغل**» (یس: ٥٥) در قرائت نافع، ابن‌کثیر و ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤) که لهجه بکر بن وائل و تمیم است (انیس، ١٩٩٢: ٩٤).

- ضم ظاء و حذف الف «**ظُلَلٍ**» (یس: ٥٦) در قرائت حمزه و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤) که لهجه حجاز است (انیس، ١٩٩٢: ٩٠).

- کسر نون «**أَنِ اعْبُدُونِی**» (یس: ٦١) در قرائت ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤) که لهجه کنانه

است (انیس، ۱۹۹۲: ٦٧).

– کسر جیم و باء و تشدید لام «جِبِلّاً» (یس: ٦٢» در قرائت عاصم و حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤) که لهجه کنانه است (انیس، ۱۹۹۲: ١٦٠). ضم جیم و باء (جُبُلا) در قرائت حمزه و کسایی که لهجه تهامه است (انیس، ۱۹۹۲: ٨٩). ضم جیم و سکون باء (جُبلا) در قرائت ابوعمرو و ابن‌عامر که لهجه بکر بن وائل و تمیم است (انیس، ۱۹۹۲: ٩٤).

– قلب یاء به تاء «أَفَلَا تَعْقِلُونَ» (یس: ٦٨) در قرائت ابن‌نافع و «لِتُنْذِرَ» (یس: ٧٠) در قرائت نافع و ابن‌عامر (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤) که لهجه فزاره است (انیس، ۱۹۹۲: ٩٥).

– سکون هاء «وَهی» (یس: ٧٨) در قرائت ابوعمرو و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٥) که لهجه بکر بن وائل و تمیم است (انیس، ۱۹۹۲: ٩٤).

۲. صفات نحوی لهجه‌ها و اختلاف قاریان

صفات و ویژگی‌های دستور زبانی لهجه‌های عربی نیز اگرچه به اندازه صفات پیشین نیست، اما در قرائت قاریان هفت‌گانه در سورهٔ یس، تأثیر گذاشته است؛ این موارد عبارت‌اند از:

–فتح لام «تنزیلَ» (یس: ٥) به‌عنوان موصوف اسم ان، در قرائت ابن‌عامر، حمزه و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٠).

– ضم راء «وَالْقَمَرُ» (یس: ٣٩) به‌عنوان مفعول مقدم (که ضم و فتح آن جایز است) در قرائت نافع، ابن‌کثیر و ابوعمرو (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢).

– حذف ضمیر هاء «عَمِلَت» (یس: ٣٥) در قرائت حمزه و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٢)

– ضم و فتح نون و تشدید کاف «نُنَكِّسْهُ» (یس: ٦٨) (بر وزن افعل–افعالاً) در قرائت عاصم و حمزه (راجح، ١٤١٤: ٤٤٣)

– ضم یاء، سکون حاء، کسرزاء «فلایُحزِنکَ» (یس: ٧٦) (بر وزن افعل–افعالاً) در قرائت نافع (راجح، ١٤١٤: ٤٤٤)

– فتح نون «فَيَكُونَ» (یس: ٨٢) به‌عنوان جواب لفظ «کن» که نصبش جایز است در قرائت ابن‌عامر و کسایی (راجح، ١٤١٤: ٤٤٥).

مطالب یادشده را می‌توان در جدول ذیل قرار داد:

جدول شمارهٔ (۱): بررسی تأثیرات لهجه‌ها بر قرائات هفت‌گانه

آیه	مصادیق تأثیر لهجه	مثال در آیه	نافع	ابن‌کثیر	ابوعمرو	ابن‌عامر	عاصم	حمزه	کسایی
۱	اماله یاء	یس						*	*

آیه	مصادیق تأثیر لهجه	مثال در آیه	نافع	ابن‌کثیر	ابوعمرو	ابن‌عامر	عاصم	حمزه	کسایی
۲	اظهار	**والقرآن**				*			*
	تحقیق همزه	**والقرآن**		*					
٤	اشمام صاد	**سراط**						*	
٥	فتح لام	**تنزیلَ**				*		*	*
۹	فتح سین	**سَدّاً**						*	*
۱۰	صله	**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**		*					
	سکت بر مد	**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**						*	
	تسهیل‌بین‌بین با ادخال	**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**			*				
	تسهیل‌بین‌بین بدون ادخال	**عَلَيهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ**		*					
۱۲	اماله	**الموتی**						*	*
	تقلیل	**الموتی**			*				
	ادغام (کبیر)	**نحنُ نُّحی**			*				
۱۳	اماله	**جاءَها**						*	
	ادغام (صغیر)	**اذ جَّاءَها**			*				
۱٤	کسر هاء و میم	**إِلَيهِمِ اثْنَينِ**			*				
	ضم هاء و میم	**إِلَيهُمُ اثْنَينِ**						*	*
۱۹	تسهیل با ادخال	**أئِن**			*				
	تسهیل بدون ادخال	**أئِن**		*					
۲۰	اماله	**جاءَ**						*	
	اماله	**یسعی**						*	*
	اماله در وقف	**أقصی**						*	*
۲۲	سکون یاء	**ما لِی لا أَعْبُدُ**						*	
۲۳	صله و امثال آن	**أأتّخِذْ**		*					
	سکت بر مد	**أأتّخِذْ**						*	
	تسهیل‌بین‌بین با ادخال	**أأتّخِذْ**			*				
	تسهیل‌بین‌بین بدون ادخال	**أأتّخِذْ**		*					
۲٤	فتح یاء	**إِنّی إِذاً**	*		*				
۲٥	موافق فتح در این آیه	**إِنّی آمَنْت**		*					
۲٦	اشمام	**قِيْلَ**							*
	وقف بلا خلاف	**الجَنَّهَ**							*
۲۷	ادغام (کبیر)	**غَفَرَ لّی**			*				
۳۲	تشدید میم	**لَمّا**				*	*	*	

آیه	مصادیق تأثیر لهجه	مثال در آیه	نافع	ابن‌کثیر	ابوعمرو	ابن‌عامر	عاصم	حمزه	کسایی
۳۳	تشدید یاء و کسر آن	**الَّيِّتَهُ**	*						
۳٤	ضم عین	**العُيُونِ**	*		*				
۳۵	ضم ثاء و میم	**ثُمُورِهِ**						*	*
	حذف هاء	**عَمِلَت**						*	*
۳۷	اماله	**النَّهَارَ**			*				
۳۹	ضم راء	**وَالْقَمَرُ**	*	*	*				
٤۰	اماله	**النَّهَارَ**			*				
٤۱	زیاده الف و کسر یاء وهاء	**ذُرِياتِهِمْ**	*			*			
٤۷	ادغام (کبیر)	**قيلَ لَّهُمْ**			*				
	ادغام (کبیر)	**رَزَقَكُّمُ**			*				
	ادغام (کبیر)	**أَنُطْعِمُ مَّنْ**			*				
٤۸	اماله	**مَتَىَ**						*	*
٤۹	فتح خاء	**يخَصِّمُونَ**		*					
	اختلاس فتحه خاء	**يخَصِّمُونَ**			*				
	کسر خاء	**يخِصِّمُونَ**					*		*
	سکون خاء بدون تشدید صاد	**يخصِمُونَ**						*	
۵۵	سکون غین	**شُغل**	*	*	*				
۵٦	ضم ظاء و حذف الف	**ظُلَلٍ**						*	*
٦۱	کسر نون	**أنِ اعْبُدُونِى**			*				
٦۲	کسرجیم وباء وتشدیدلام	**جِبِلّاً**					*	*	
	ضم جیم و باء	**جُبُلا**		*				*	*
	ضم جیم و سکون باء	**جُبلا**			*	*			
٦٦	اماله	**فَأَنَّى**						*	*
٦۸	ضم‌وفتح‌نون وتشدیدکاف	**نُنَكِّسْهُ**					*	*	
	قلب الیاء تاء	**أَفَلَا تَعْقِلُونَ**	*						
۷۰	قلب الیاء تاء	**لِتُنْذِرَ**	*			*			
	اماله	**الْكَافِرِينَ**			*				
۷۵	ادغام (کبیر)	**لَا يسْتَطِيعُونَ نَّصْرَهُمْ**			*				
۷٦	ضم‌یاءسکون‌حاءکسرزاء	**فلايُحزِنكَ**	*						

آیه	مصادیق تأثیر لهجه	مثال در آیه	نافع	ابن‌کثیر	ابوعمرو	ابن‌عامر	عاصم	حمزه	کسایی
	ادغام (کبیر)	نَعْلَمُ مّا			*				
۷۸	سکون هاء	وَهی			*				*
۸۰	ادغام (کبیر)	جَعَلَ لّكُمْ			*				
۸۱	اماله	بَلَی						*	*
۸۲	ادغام (کبیر)	أنْ يقُولَ لّهُ			*				
	فتح نون	فَيَكُونَ				*			*

جدول شمارهٔ (۲): خلاصه اطلاعات جدول شماره ۱ در خصوص تأثیرپذیری قاریان از لهجه‌ها

نام قاری	نافع	ابن‌کثیر	ابوعمرو	ابن‌عامر	عاصم	حمزه	کسایی
صفات آواشناختی	۸	۱۱	۲٦	۷	۳	۲۲	۱۹
صفات ساخت‌شناسی واژگانی	–	–	–	–	–	–	–
صفات نحوی	۲	۱	۱	۲	۱	۳	۲
جمع	۱۰	۱۲	۲۷	۹	٤	۲۵	۲۱

جدول شمارهٔ (۳): خلاصه اطلاعات جدول شمارهٔ (۱) دربارهٔ تعداد تأثیر لهجه‌ها

نام لهجه	تعداد تأثیر در قرائات سورهٔ یس
تمیم- بکر بن وائل	۷ بار
طیء	٦ بار
حجاز	۵ بار
کنانه - قریش - اسد	٤ بار
تهامه - عبدالقیس- تعلب	۳ بار
قیس - تیم	۲ بار
ثقیف - انصار - هذیل- فزاره - بدوی	۱ بار

نتیجه‌گیری

علم «قرائات» علمی باسابقه، گسترده و با اهمیت در علوم قرآن است. در این خصوص در منابع روایی اهل‌سنّت نیز احادیثی وجود دارد که به «سبعة أحرف» مشهور و موجب شده برخی به همین دلیل، اختلاف در قرائت را وحیانی قلمداد کنند. صاحب‌نظران اهل‌سنّت در تبیین مراد از این أحادیث، حدود ده وجه را بیان کرده‌اند که از آن میان، جواز قرائت به لهجه‌های قبائل عربی، بیشتر مورد توجه قرار گرفته که این وجه در واقع نظریهٔ وحیانی‌بودن اختلاف قرائات را تضعیف می‌نماید. در این پژوهش که با روش توصیفی- تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای و با بررسی اختلاف قرائات هفت‌گانه موجود در سورهٔ یس انجام شده، نتایج ذیل در پاسخ به سوالات تحقیق کسب گردید:

– با بررسی یک سوره قرآن مجید (که نشان‌دهنده امر، در دیگر سوره‌ها نیز هست) نحوه و میزان تأثیر لهجه‌های عربی در بروز اختلاف در قرائت هر یک از قراء سبعه تبیین گردید. همچنین مشخص شد که غیر از فرش الحروف (فروع قرائی)، اکثر و اغلب اختلاف در قرائات از لهجه‌های قبائل مختلف عرب سرچشمه گرفته‌است. لذا نظریه افرادی که اختلاف قرائات را غیروحیانی می‌دانند تقویت می‌گردد.

– با بررسی صورت گرفته مشخص شد در مجموع قرائت ابوعمرو و حمزه تأثیری بیشتر (۲۷ و ۲۵ مورد) و قرائت عاصم و ابن‌عامر، تأثیر کمتری (٤ و ۹ مورد) از لهجه‌های عربی پذیرفته‌اند. در بخش صفات آواشناختی نیز همین نتیجه حاکم می‌باشد. اما در بخش صفات نحوی، قرائت حمزه تأثیری بیشتر و قرائت ابن‌کثیر، عاصم و ابن‌عامر، تأثیر کمتری از لهجه‌های عربی پذیرفته‌اند. همچنین اختلاف قرائت ناشی از صفات ساخت‌شناسی واژگانی، در قرائات هفت‌گانه سورهٔ یس یافت نشد.

– با بررسی صورت گرفته مشخص شد لهجه‌های تمیم و بکر بن وائل با هفت‌بار تکرار و سپس لهجه طیء با شش‌بار تکرار، بیشترین تأثیر را بر قرائات سبعه داشته است. در این خصوص لهجه ثقیف، انصار، هذیل، فزاره و لهجه بدوی با یک بار تکرار کمترین تأثیر را بر اختلاف قرائات دارا می‌باشند.

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن‌ابی‌داود سجستانی، ابوبکر، کتاب المصاحف، القاهرة: الفاروق الحدیثه للطباعه و النشر، ۱٤۲۳ق.
۳. ابن‌جزری، محمد بن محمد بن یوسف، النشر فی القرائات العشر، بیروت: دارالکتب الإسلامیة.، ۱٤۱۵ق.
٤. ابن‌جزری، محمد بن محمد بن یوسفهمان، منجد المقرئین و مرشد الطالبین، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱٤۲۰ق.
۵. ابن‌جزری، محمد بن محمد بن یوسف، تحبیر التیسیر فی القرائات العشر، المحقق: أحمد محمد مفلح القضاة، عمان: دارالفرقان، ۱٤۲۱ق.
٦. ابن‌سراج، محمد، الاصول فی النحو، به کوشش: عبدالحسین فتلی، بیروت، بی‌نا، ۱۴۰۵ق.
۷. ابن‌سلاّم، ابوعُبید قاسم، لغات القبائل الوارده فی القران الکریم، بی‌جا، بی‌نا، ۲۰۱۰م.
۸. ابن‌فارس، أحمد بن فارس بن زکریاء، معجم مقاییس اللغه، بیروت: دارالفکر، ۱٤۰٤ق.
۹. انیس، ابراهیم، فی اللهجات العربیة، مصر: مکتبه انجلو مصریه، الطبعة الثامنه، ۱۹۹۲م.
۱۰. آشوری، حسین، «کتاب‌شناسی قرائات قرآن»، پژوهش‌های قرآنی، شماره ۱۷ و ۱۸، ۱۳۷۸ش.
۱۱. بخاری، محمد بن إسماعیل، صحیح البخاری، المحقق: محمد زهیر بن ناصر الناصر، بی‌جا، دار طوق النجاة، ۱٤۲۲ق.
۱۲. بستانی، قاسم، «لهجه‌های عربی در قرائت‌های قرآنی»، صحیفه مبین، شماره ۳۹، ص ۷۸-۹٦، ۱۳۸٦ش.
۱۳. بیهقی، أحمد بن الحسین بن علی بن موسی الخراسانی، شعب الایمان، ریاض: مکتبة الرشد للنشر و التوزیع بالریاض، ۱٤۲۳ق.
۱٤. پارچه‌باف، کریم و حجتی، سید محمدباقر و ایازی، سیدمحمدعلی، «تحلیل و بررسی تقسیم بندی‌های ارایه شده در قرائات قرآن کریم»، پژوهش‌های قرآن و حدیث، سال چهل و پنجم، شمارهٔ دوم، ۱۳۹۱ش.
۱۵. حجتی، محمدباقر، «پژوهشی در تاریخ قرآن کریم»، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۲ش.

١٦. حلی، شیخ جمال‌الدین حسن بن یوسف بن علی بن مطهر، تذکرة الفقهاء، قم: موسسة آل البیت‌ﷺ لإحیاء التراث، ١٤١٤ق.
١٧. خالدی، احمد؛ مجید معارف؛ محمد علی ایازی؛ مهدی مهریزی، ١٤٠١، تأملی بر گسترهٔ اثرگذاری لهجه‌ها، تنوع صوتی و تنغیم در توسعهٔ قرائت قاریان و خوانش متن، مطالعات قرائت قرآن، دوره ١٠، شماره ١٨، صفحه ٣١-٦٠.
١٨. خوئی، سید ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث و تفصیل طبقات الرواة، بی‌جا، بی‌نا، ١٤١٣ق.
١٩. خوئی، سید ابوالقاسم موسوی، البیان فی تفسیر القرآن، قم: موسسه احیاء آثار امام خویی، ١٣٨٦ش.
٢٠. دمیاطی، شهاب‌الدین، إتحاف فضلاء البشر فی القرائاتقرائات الأربعة عشر، المحقق: أنس مهرة، لبنان: دارالکتب العلمیة، ١٤٢٧ق.
٢١. راجح، شیخ محمد کریم، ١٤١٤، القرائات العشر المتواترة من طریق الشاطبیة و الدرة فی هامش القرآن الکریم، الناشر: دارالصحابة للتراث بطنطا، ١٤١٤ق.
٢٢. زرکشی، بدرالدین، البرهان فی علوم القرآن، بیروت: داراحیاء الکتب العربیة، ١٣٧٦ق.
٢٣. سلیمان یاقوت، محمود، فقة اللغة و علم اللغة نصوص ودراسات، بی‌جا، دارالمعرفة الجامعیة،. ٢٠٠٠م.
٢٤. سیبویه، عمرو، الکتاب، به کوشش: عبدالسلام محمد هارون، بیروت، بی‌نا، ١۴٠٣ق.
٢٥. سیوطی، جلال‌الدین، الإتقان فی علوم القرآن، بیروت: دارالکتاب العربی، ١٣٩٤ق.
٢٦. شعبان، محمد إسماعیل، رسم المصحف و ضبطه بین التوقیف والاصطلاحات الحدیثة، بی‌جا، دارالسلام للطباعة و النشر، ١٤٣٣ق.
٢٧. شهید اول، محمد بن مکی، ذکری الشیعة فی أحکام الشریعة، قم: مؤسسه آل البیت‌ﷺ، قم: ١٤١٩ق.
٢٨. صراف، مصطفی، الجدید فی علم التجوید، کربلا: مکتبة العلامة ابن‌فهد الحلی، ١۴٢٨ق.
٢٩. طه حسین، فی الادب الجاهلی، قاهره: مطبعة فاروق محمد عبدالرحمن محمد، ١٩٣٣م.
٣٠. عبد، فریال زکریا، المیزان فی احکام تجوید القرآن، اسکندریه: دارالایمان، ٢٠١٠م.
٣١. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم: کتابخانه مدرسه فقاهت، ١٤١٠ق.
٣٢. فضلی، عبدالهادی، القرائات القرآنیه، تاریخ و تعریف، بیروت: مرکز الغدیر للدراسات و النشر و التوزیع، چاپ چهارم، ١٤٣٠ق.

۳۳. کهن ترابی، میثم، ۱۳۹۹، بررسی کیفیت قرائت همزه در قرائات منسوب به اهل‌بیت (ع)، مطالعات قرائت قرآن، دوره ۸، شماره ۱۵، صفحه ۹-۳۰.
۳٤. کلانتری، ابراهیم، «عوامل اختلاف قرائات قرآن کریم»، بینات (موسسه معارف اسلامی امام رضا﵇)، شماره ۱۷، ۱۳۷۷ش.
۳۵. کلینی، ابوجعفر محمّد بن یعقوب بن اسحاق رازی، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیة،. ۱۳٦۷ق.
۳٦. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار الجامعة لدُرر اخبار الائمة الاطهار، بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ق.
۳۷. محیسن، محمد سالم، المهذب فی قرائات العشر و توجیهها، قاهره، بی‌نا، ۱۹۷۰م.
۳۸. مسلم بن حجاج ابوالحسن القشیری، المسند الصحیح المختصر بنقل العدل عن العدل إلی رسول اللهﷺ، المحقق: محمد فؤاد عبدالباقی، بیروت: دار إحیاء التراث العربی، ۱٤۲٦ق.
۳۹. معرفت، محمدهادی، التمهید فی علوم القرآن، قم: موسسه فرهنگی التمهید، ۱٤۲۸ق.
٤۰. معرفت، محمدهادی، علوم قرآنی، قم: موسسه فرهنگی التمهید، ۱۳۹٦ ش.
٤۱. یعقوب، امیل بدیع، موسوعة النحو و الصرف و الإعراب، مترجم: قاسم بستانی، محمدرضا یوسفی بی‌جا، انتشارات دارالاعتصام،. ۱٤۲۰ق.
٤۲. Ferguson, Charles Albert, ۱۹۷۱, Absence of Copule and The Notion of Simplicity, A Study of Normal Speech. Foreigner Talk and Pidgins: Baby Talk.
٤۳. Robert Henry Robins, ۱۹٦٤, General Linguistics, An Introductory Survey. London: Longman.

References

١. Quran Karim (The Holy Quran).
٢. Abd, Ferial Zakaria, Al-Mizan fi Ahkam Tajweed al-Quran (The Scale in the Rules of Quranic Tajweed), Alexandria: Dar al-Iman, ٢٠١٠ CE (١٤٣١ AH).
٣. Anis, Ibrahim, Fi al-Lahjat al-Arabiyyah (On Arabic Dialects), Egypt: Maktabah Anglo-Misriyyah, ٨th Edition, ١٩٩٢ CE.
٤. Ashouri, Hossein, "Ketabshenasi-ye Qira'at-e Quran (A Bibliography of Quranic Recitations)", Pazhuhesh-ha-ye Qurani (Quranic Research Journal), Numbers ١٧ and ١٨, ١٣٧٨ SH (١٩٩٩ CE).
٥. Baihaqi, Ahmad bin Hossein bin Ali bin Musa al-Khorasani, Shu'ab al-Iman (Branches of Faith), Riyadh: Maktabah al-Rushd li al-Nashr wa al-Tawzi', ١٤٢٣ AH (٢٠٠٢ CE).
٦. Bukhari, Mohammad bin Ismail, Sahih al-Bukhari, Edited by Mohammad Zuhair bin Naser al-Naser, N.p., Dar Tuq al-Najah, ١٤٢٢ AH (٢٠٠١ CE).
٧. Bustani, Qasem, Lahjat-haye Arabi dar Qara'at-haye Quran (Arabic Dialects in Quranic Recitations), Sahefe-ye Mobin, Number ٣٩, pp ٧٨-٩٦, ١٣٨٦ SH (٢٠٠٧ CE).
٨. Damyati, Shihab al-Din, Ithaf Fudala al-Bashar fi al-Qira'at al-Arba'a Ashar (The Honoring of Outstanding Individuals in the Fourteen Qira'at), Revised by Anas Mahra, Lebanon: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, ١٤٢٧ AH (٢٠٠٦ CE).
٩. Farahidi, Khalil bin Ahmad, Al-'Ain (The Lexicon), Qom: Library of the Seminary School, ١٤١٠ AH (١٩٨٩ CE).
١٠. Fazli, Abdul Hadi, Al-Qira'at al-Qur'aniyah: Tarikh wa Ta'rif (Quranic Recitations: History and Definition), Beirut: Al-Ghadir Center for Studies, Publishing, and Distribution, ٤th Edition, ١٤٣٠ AH (٢٠٠٩ CE).
١١. Ferguson, Charles Albert, ١٩٧١, Absence of Copule and the Notion of Simplicity, A Study of Normal Speech. Foreigner Talk and Pidgins: Baby Talk.
١٢. Hilli, Sheikh Jamal al-Din Hassan bin Yusuf bin Ali bin Motahhar, Tadhkirat al-Fuqaha (Biographies of the Jurists), Qom: Mo'assasah al-Alul Bayt (A.S.) li Ihya al-Turath, ١٤١٤ AH (١٩٩٣ CE).
١٣. Hojjati, Mohammad Baqer, Pazhuheshi dar Tarikh-e Quran-e Karim (A Research on the History of the Quran), Tehran: Dafatir-e Nashr-e Farhang-e Islami, ١٣٧٢ SH (١٩٩٣ CE).
١٤. Ibn Abi Dawood Sijistani, Abu Bakr, Kitab al-Masahif (The Book of Manuscripts of Quran), Cairo: Al-Faruq Al-Haditha for Printing and Publishing, ١٤٢٣ AH (٢٠٠٢ CE).
١٥. Ibn Faris, Ahmad bin Faris bin Zakariya, Mu'jam Muqayyis al-Lughah (The Dictionary of Language Metrics), Beirut: Dar al-Fikr, ١٤٠٤ AH (١٩٨٤ CE).
١٦. Ibn Jazari, Mohammad bin Mohammad bin Yusuf Haman, Munjid al-Muqri'in wa Murshid al-Talibin (The Beacon of Reciters and Guide of Seekers), Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, ١٤٢٠ AH (١٩٩٩ CE).
١٧. Khaledi, Ahmad; Majid Ma'aref; Mohammad Ali Ayazi; Mehdi Mehrezee, "Ta'ammuli bar Gustaraye Atharguzari Lahjeha, Tanawwu' Sawti wa Tanghim dar Tawseye' Qira'at Qariyan wa

Khawanish Matn (A Reflection on the Influence of Accents, Vocal Diversity, and Intonation on the Development of Quran Recitation and Text Reading)", Quranic Recitation Studies, Volume ۱۰, Issue ۱۸, Pages ۳۱-٦۰, ۱٤۰۱ SH (۲۰۲۲ CE).

۱۸. Ibn Jazari, Mohammad bin Mohammad bin Yusuf, Al-Nashr fi al-Qira'at al-'Ashr (A Work in the Ten Recitations), Beirut: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, ۱٤۱٥ AH (۱۹۹٤ CE).

۱۹. Ibn Jazari, Mohammad bin Mohammad bin Yusuf, Tahbir al-Taysir fi al-Qira'at al-'Ashr (A Work on the Ten Recitations Made Easy), Edited by Ahmad Mohammad Muflih al-Qudah, Oman: Dar al-Furqan, ۱٤۲۱ AH (۲۰۰۰ CE).

۲۰. Ibn Sallam, Abu 'Ubaid Qasim, Lughat al-Qaba'il al-Waridah fi al-Quran al-Karim (Dialects of the Tribes Mentioned in the Holy Quran), N.p., n.p., ۲۰۱۰ CE.

۲۱. Ibn Siraj, Mohammad, Al-Usul fi al-Nahw (Principles of Grammar), Edited by Abdul Hossein Fatli, Beirut: n.p., ۱٤۰٥ AH (۱۹۸٥ CE).

۲۲. Kalantari, Ibrahim, "A'wamil Ikhtilaf Qia'at Quran Karim (Factors of Differences in the Recitations of the Holy Quran)", Bayanat (Institute of Islamic Studies of Imam Reza), Issue ۱۷, ۱۳۷۷ SH (۱۹۹۸ CE).

۲۳. Khoei, Sayyid Abul Qasim Musavi, Al-Bayan fi Tafsir al-Quran (The Elucidation in Quranic Exegesis), Qom: The Revival of Imam Khoei's Works Institute, ۱۳۸٦ SH (۲۰۰۷ CE).

۲٤. Khoei, Sayyid Abul Qasim, Mu'jam Rijal al-Hadith wa Tafsil Tabqat al-Ruwat (Dictionary of the Hadith Narrators and Detailed Classification of Narrators), N.p., n.p., ۱٤۱۳ AH (۱۹۹۲ CE).

۲٥. Kulayni, Abu Ja'far Mohammad bin Ya'qub bin Ishaq al-Razi, Al-Kafi, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, ۱۳٦۷ SH (۱۹۸۸ CE).

۲٦. Ma'rifat, Mohammad Hadi, Al-'Ulum al-Quraniyah (Quranic Sciences), Qom: Al-Tamhid Cultural Center, ۱۳۹٦ SH (۲۰۱۷ CE).

۲۷. Ma'rifat, Mohammad Hadi, Al-Tamhid fi 'Ulum Al-Quran (Introduction to Quranic Sciences), Qom: Al-Tamhid Cultural Center, ۱٤۲۸ AH (۲۰۰۷ CE).

۲۸. Majlisi, Mohammad Baqir, Bihar Al-Anwar Al-Jami'ah li-Durar Akhbar Al-A'imma Al-Athar (The Comprehensive Seas of Narrations of the Immaculate Imams), Beirut: Al-Wafa Foundation, ۱٤۰۳ AH (۱۹۸۲ CE).

۲۹. Mohaisen, Mohammad Salim, Al-Muhadhdhab fi Qira'at Al-'Ashr wa Tawjihaha (The Refined in the Ten Quranic Recitations and Their Justification), Cairo, n.p.: ۱۹۷۰ CE.

۳۰. Muslim bin Hajjaj Abu al-Hassan al-Qushayri, Al-Musnad al-Sahih al-Mukhtasar bi Naql al-Adl 'an al-Adl Ila Rasool Allah (SAW) (The Authentic and Condensed Musnad with the Chains of Just Narrators to the Messenger of Allah), Edited by Mohammad Fuad Abdul Baqi, Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi, ۱٤۲٦ AH (۲۰۰٥ CE).

۳۱. Parchebaf, Karim; Hajati, Seyyed Mohammad Baqer; Ayazi, Seyyed Mohammad Ali, "Tahlil va Barresi-ye Taqsimbandihaye Eraye-shodeh dar Qara'at-e Quran-e Karim (Analysis and Study of Classifications Presented in Quranic Recitations)", Pazhuhesh-ha-ye Quran va Hadith (Quran and Hadith Research Journal), Volume ٤٥, Number ۲, ۱۳۹۱ SH (۲۰۱۲ CE).

۳۲. Rajeh, Sheikh Mohammad Karim, Al-Qira'at al-Ashr al-Mutawatirah min Tariq al-Shatibiyyah wa al-Durrah fi Hamish al-Quran al-Karim (The Ten Continuously Transmitted Qira'at through the

Shatibiyyah and Durrah Chains in the Margins of the Noble Quran), Publisher: Dar al-Sahaba for Heritage, Tanta: ١٤١٤ AH (١٩٩٤ CE).

٣٣. Kohan Tarabi, Meysam, "Barresi Kafiyyat Qira'at Hamze dar Qira'at Mansub be Ahl Bayt (A.S.) (A Study on the Quality of Hamzah Recitation in Recitations Attributed to the Ahl al-Bayt (AS))", Quranic Recitation Studies, Volume ٨, Issue ١٥, Pages ٩-٣٠, ١٣٩٩ SH (٢٠٢٠ CE).

٣٤. Robert Henry Robins, ١٩٦٤, General Linguistics: An Introductory Survey. London: Longman.

٣٥. Sarraf, Mustafa, Al-Jadid fi 'Ilm al-Tajweed (The Modern Trends in the Science of Tajweed), Karbala: Maktabat al-'Allamah Ibn Fahd al-Hilli, ١٤٢٨ AH (٢٠٠٧ CE).

٣٦. Sha'ban, Mohammad Isma'il, Rasm al-Mus'haf wa Dabtuhu Bayn al-Tawqif wa al-Istilahat al-Hadithah (The Manuscript Format and Editing Between Tradition and Modern Terminologies), N.p., Dar al-Salam for Printing and Publishing, ١٤٣٣ AH (٢٠١٢ CE).

٣٧. Shaheed al-Awwal, Mohammad bin Makki, Dhikra al-Shi'a fi Ahkam al-Shari'ah (The Theories of the Shi'a in the Rules of Shari'ah), Qom: Ahlul Bayt (A.S.) Institute, ١٤١٩ AH (١٩٩٨ CE).

٣٨. Sibawayh, Amru, Al-Kitab (The Books), Edited by Abdul Salam Mohammad Harun, Beirut: n.p., ١٤٠٣ AH (١٩٨٣ CE).

٣٩. Suleiman Yaqut, Mahmoud, Fiqh al-Lughah wa 'Ilm al-Lughah Nusus wa Dirasat (Philology and Lingguistics: Texts and Studies), N.p., Dar al-Ma'arifah al-Jami'iyah, ٢٠٠٠ CE (١٤٢١ AH).

٤٠. Suyuti, Jalal al-Din, Al-Itqan fi 'Ulum al-Quran (The Perfection in the Sciences of the Quran), Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi, ١٣٩٤ AH (١٩٧٤ CE).

٤١. Taha Hossein, Fi al-Adab al-Jahili (On Pre-Islamic Literature), Cairo: Matba'ah Farouk Mohammad Abd al-Rahman Mohammad, ١٩٣٣ CE (١٣٥٢ AH).

٤٢. Ya'qub, Emile Badee', Mawsu'at al-Nahw wa al-Sarf wa al-I'rab (The Encyclopedia of Grammar, Morphology, and Syntax), Translated by Qasim Bostani, Mohammad Reza Yousefi, N.p.: Dar al-I'tisam Publications, ١٤٢٠ AH (١٩٩٩ CE).

٤٣. Zarkashi, Badr al-Din, Al-Burhan fi Ulum al-Quran (The Proof in the Quranic Sciences), Beirut: Dar Ihya al-Kutub al-Arabiyyah, ١٣٧٦ AH (١٩٩٦ CE).